Populační názory mládeže - otázka vztahu k rodinnému životu

Eva Bärtlová, Miloslav Sašek

Na základě výzkumů jsou zachyceny longitudinálně změny v postojích mladých lidí. Například v období transformace se výrazně zvyšuje věk sňatečnosti. Výzkumy provedla katedra regionálního a lokálního rozvoje v letech 1992 - 99.

Demografický vývoj v České republice

V roce 1994 bylo poprvé méně narozených dětí, než byl počet zemřelých, a tak došlo k poklesu počtu obyvatel ČR přirozenou měnou. Obdobný vývoj reprodukčních poměrů obyvatelstva je v naprosté většině zemí EU. Jinak řečeno, stejně jak se sbližovalo populační chování evropských zemí během demografické revoluce, která byla důsledkem socioekonomických změn vyvolaných průmyslovou revolucí, dochází vlivem socioekonomické transformace k opětnému přibližování demografických charakteristik naší populace evropským vyspělým zemím.

Podívejme se nyní na jednotlivé demografické ukazatele. Jak jsem již výše konstatoval, přirozená měna byla v roce 1994 poprvé od vzniku Československa na území ČR záporná. Tento vývoj pokračoval i v následujících letech. Takový vývoj je způsoben prudkým poklesem porodnosti. Snižuje se však výrazně i počet zemřelých, v roce 1996 byl absolutní počet zemřelých nejnižší od roku 1968. Podle nejnovějších analýz je zjištěno, že věková struktura se na tomto poklesu úmrtnosti podílí velice málo, zbylý pokles souvisí se změnou úmrtnostních poměrů, čili zvýšením naděje na dožití vyššího věku. Změnu úmrtnostních poměrů dokládá i pokles kojenecké úmrtnosti. Kojenecká úmrtnost byla v roce 1998 5,2 promile, což je úroveň velkých západoevropských zemí. V severských zemích je tato hodnota ještě nižší, ale současná situace odpovídá našemu postavení v polovině 60. let, kdy třeba SRN a Belgie měly výrazně vyšší kojeneckou úmrtnost než ČR, Skandinávie pak nižší.

Na snižování úmrtnosti má vliv i prodloužení střední délky života české populace, zejména pak u mužů, kde byla při narození v roce 1997 téměř o tři roky vyšší než v roce 1990 a dosáhla hodnoty 70,5 roku.

V letech 1993-94 došlo k prudkému poklesu počtu sňatků. To je často interpretováno jako odraz sociálních nejistot a jako něco, co ohrožuje další vývoj české populace, zejména když vstupují do věku plodnosti ženy nejsilnějších populačních ročníků 1973-76. Tento vývoj souvisí s odkladem sňatků do vyššího věku snoubenců, průměrný věk vstupu do prvého manželství vzrostl u dívek v roce 1997 oproti roku 1990 o 4 roky na 25,4 a u mužů o 3,7 na 27,7 let. I tak je tento věk výrazně nižší než ve vyspělých evropských zemích. Pokles sňatečnosti a zvyšování průměrného věku vstupu do prvého manželství dokládá odpovědnější přístup mladých lidí, kdy se kromě problémů získání bydlení, při stálé absenci trhu s byty, rozšířily možnosti zájmů mladých lidí o cestování do zahraničí, roste podíl populace připravující se na další povolání na středních a vysokých školách, jsou možné zahraniční studijní pobyty, podnikání a budování profesní kariéry.

Pokles potratovosti byl v období po roce 1989 procesem, který dosáhl největší změny hodnot. Počet potratů klesl z téměř 122 tisíc v roce 1990 na přibližně 53 tisíc v roce 1997. Klesl jak počet samovolných potratů (asi o čtvrtinu), tak i počet interrupcí, a to více jak o polovinu (ze 107 tisíc na 43 tisíc). Je to vůbec nejnižší počet interrupcí po roce 1964. Zatímco v roce 1989 bylo provedeno 85,2 interrupcí na 100 narozených, v roce 1997, přes obrovský pokles porodnosti, již jen 47,6. Tento vývoj potratovosti přinese určité zlepšení zdravotního stavu žen a pravděpodobně bude mít vliv na pokles počtu rizikových těhotenství a snížení podílu neplodných manželství, neboť interrupce znamenala významný zásah do organismu ženy s častými celoživotními následky.

Populační názory mládeže - stručný popis výsledků analýz

Katedra RLR provedla v letech 1992-97 celkem pět šetření populačních názorů středoškolské mládeže a studentů prvního ročníku FSE UJEP.

Význam sledování populačních názorů spočívá v tom, že budeme moci odhadnout skutečné populační chování v pozdějším období. Výzkum populačních názorů středoškolské mládeže poprvé provedla katedra regionálního a lokálního rozvoje FSE již na přelomu let 1992/93, kdy bylo dotázáno formou dotazníků více než 1 300 studentů maturitních ročníků středních škol. Na jaře roku 1996 vyplnilo dotazníky celkem 810 studentů maturitních ročníků ze středních škol v severních Čechách. Jako srovnatelný vzorek byl dotazník vyplněn se 113 studenty prvního ročníku všech specializací oboru ekonomie a management. Tyto soubory byly postupně analyzovány a srovnávány.

Jak již bylo v úvodu naznačeno, dochází podle všech demografických ukazatelů v období transformace k výrazné změně populačního chování obyvatel České republiky. Začíná se přibližovat populačnímu chování obyvatel západní Evropy. Jak se tyto změny projevily v názorech osmnáctiletých? Na otázku, jaký je ideální věk vstupu do manželství pro ženu, byl u všech souborů nejčastěji uváděn věk 25 let, zatímco v roce 1993 jej uvedlo 21,6 % dotázaných, tak o tři roky později již 34,7 % osmnáctiletých, ze souboru vysokoškoláků dokonce 40,7 %. Před třemi lety uvedlo ideální věk 20-22 let 35,5 %, nyní jen 19 %, u vysokoškoláků jen 6,2 %.

Tyto výsledky samy o sobě dokazují posun názorů osmnáctiletých v relativně krátkém časovém období. Věk 26 a 27 let dohromady udávalo v roce 1993 jen tři procenta dotázaných, nyní již více než deset procent středoškoláků a jedenáct a půl procenta vysokoškoláků.

Ideální věk muže pro vstup do manželství byl v předcházejícím výzkumu 32,3 % dotázaných udáván 25 let, v současném výzkumu u středoškoláků jen 29,0 %. U vysokoškoláků je nejčastěji uváděn věk 28 let, a to u 27,4 %. Zatímco v předchozím průzkumu uvažovalo o vstupu do manželství ve věku 20 až 22 let osmnáct procent všech dotázaných, v roce 1996 jen 12,6 % středoškoláků a žádný vysokoškolák. 80,5 % dotázaných studentů prvního ročníku FSE chce vstoupit do manželství ve věku 24 až 28 let, osm procent ve věku 30. U této

otázky se projevil výrazný rozdíl mezi odpověďmi podle pohlaví a ještě výraznější rozdíl mezi středoškoláky a vysokoškoláky. Většina dívek studujících VŠ se chce vdát ve věku 24 až 27 let, většina chlapců ze stejného souboru pak ve 25 až 30 letech. U dívek středoškolaček je významná četnost ve věku 20 -27 let, u chlapců mezi 22-30 lety. Dívky chtějí vstoupit do manželství dříve než chlapci, vysokoškoláci později než středoškoláci.

Jako ideální počet dětí v rodině udávají ve všech sledovaných souborech více než čtyři pětiny dotázaných dvě děti. Tři děti udává 13,2 % vysokoškoláků (Vyšší podíl chlapců než dívek), 12,4 % středoškoláků (stejný podíl u obou pohlaví), u předcházejícího výzkumu 13 %. Jedináčka považuje za ideální řešení 3,5 % studentů z předchozího šetření, v současnosti 2,8 % studentů z maturitních ročníků a 1,8 % vysokoškoláků (pouze dívky). Na otázku, kolik dětí chcete mít vy, odpovědělo v roce 1993 číslem dvě 70,3 procenta, v současnosti 75,8 procenta středoškoláků a 74,1 procenta vysokoškoláků. Jedno dítě chtělo v předchozím sledování 9,3 % dotázaných, nyní 11,1 % středoškoláků a 11,6 % vysokoškoláků. Tři děti chtělo mít v roce 1993 12,9 %, dnes 10,7 % středoškoláků a 9,8 % vysokoškoláků (výrazně vyšší podíl chlapců). Čtyři děti chtělo v uvedených skupinách 2,3 %, 2,1 % a 1,8 % dotázaných. Dítě nechtělo mít 1,8 %, 4,1 % a 2,7 % (jen dívky). Dotázaní pocházejí nejčastěji ze dvou dětí, vysokoškoláci ze tří čtvrtin, zbývající soubory asi ze dvou třetin. Podíl jedináčků je ve všech souborech shodný, cca 10,5 %, studenti VŠ nají nižší podíl u počtu tří a čtyř dětí.

Otázka zvyšování věku sňatečnosti ve vztahu k profesnímu růstu

Plynulé zvyšování věku vstupu do prvého manželství v 90 letech nám klade otázky, jaké jsou jeho příčiny. Příčin růstu věku sňatečnosti je několik. Mezi nejvýznamnější patří zvyšování podílu maturantů kteří pokračují ve studiu na vysokých a vyšších odborných školách. Tento podíl se zejména od roku 1991 výrazně změnil. V r. 1991 bylo založeno několik nových vysokých škol regionálních universit. Mladí lidé tedy získali šance ve větší míře dosahovat vysokoškolského vzdělání, to spolu s možností volného cestování do zahraničí, možností podnikat a jinak se seberealizovat výrazně změnilo chování mladých lidí ve vztahu vstupu do manželství a zakládání rodiny. To, že značná část populace preferuje vzdělanostní a profesní růst nám ukazují rozdíly v odpovědích 18ti-letých středoškoláků a studentů 1.ročníku FSE. Studenti vysoké školy jednoznačně preferují vzdělání a jejich odpovědi signalizují další rychle rostoucí věk vstupu do manželství. Srovnáme-li věk vstupu do manželství v ČR a ve vyspělých Evropských zemích zjišťujeme, že věk nevěst i ženichů v ČR je ještě výrazně nižší než v západní a severní Evropě. Ovšem v 90 letech došlo k výraznému snížení rozdílu průměrného věku vstupu do manželství mezi ČR a vyspělou Evropou.

Otázka vztahu k rodinnému životu

Rostoucí věk vstupu do manželství může mít vliv i na pozdější fungování rodiny jako základní společenské jednotky. Věkově profesně i společensky dospělí jedinci mohou být větší zárukou stability manželství a tím i rodiny. Populační názory mládeže nám tak , jak byly analyzovány ukazují, že podíl mladých lidí ,

kteří chtějí vstoupit do manželství a kteří chtějí mít děti se nijak výrazně mezi časovými horizonty realizovaných výzkumů nemění.

Lze očekávat, že po roce 2000 dojde k určitému zvyšování sňatečnosti v ČR, které bude doprovázeno i zvýšením porodnosti proti současnému stavu. Pokles porodnosti již byl zastaven, v letech 1996 – 1998 byla porodnost na stejně nízké úrovni.

Můžeme říci, že průměrný počet chtěných dětí i průměr ideálního počtu dětí v rodině se mezi časovými horizonty nezměnil. Z toho můžeme vyvozovat, že současný model české rodiny, model rodiny s dvěma dětmi, zůstane zachován.